

УДК 11:165

Н. В. Скрицька

викладач кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету

«ЄДНІСТЬ» І «МНОЖИННІСТЬ» ЯК КАТЕГОРІЇ МЕТАФІЗИКИ

Категорії «єдність» і «множинність» належать метафізиці, яка пов'язана з основами пізнавальної діяльності. Метафізичне пізнання визначається наявністю двох методів – статистичним, що характеризується множинністю, і діалектичним, який розглядає категорію єдності. Розгляд особливостей кожного з цих методів і їх історії становлення, від Античності й до сучасної філософської думки, зумовлює актуальність проблеми.

Мета статті полягає в дослідженні метафізичних категорій «єдність» і «множинність» упродовж історії філософської думки та їх реалізацію в статистичному й діалектичному методах метафізичного пізнання дійсності.

Метафізика як учення про буття виникло ще в епоху Античності. Аристотель, який був її засновником, називав метафізику «перша філософія», тобто учення, яке описує буття «саме по собі», у його чистому первісному вигляді та не пов'язане з людськими формами. Щоправда, засновником поняття «метафізика» був Андронік Родоський.

Середньовічна раціональна свідомість розуміла під метафізикою вищу форму раціонального пізнання, яке визнається Божественним началом.

Метафізика у філософії та науці Нового часу означає пізнавальну діяльність, яка пов'язана основами пізнавальної діяльності людини. Розглядаючи метафізичне пізнання того часу, ми не можемо не згадати про зіставлення двох філософських методів пізнання світу – метафізичного та діалектичного. Сутність першого методу полягає в статистичному описанні світу з його складовими. Другий метод характеризується динамічністю нерозривно пов'язаних між собою форм, у яких реалізується світове буття. Завдяки діалектичному методу пізнання, світ розуміється як єдине ціле в усій його різноманітності форм; перетворюється в цілісну організаційну структуру. У чому значення двох методів у метафізичному пізнанні дійсності? Статистичний підхід чи метод характеризується за допомогою категорії «множинність», тоді як другий, діалектичний, метод розглядається під категорією «єдність».

Маючи справу з різноманітністю природних речей і явищ навколишньої дійсності, частиною якої є і сама людина, філософи намагались знайти щось спільне між ними, «зрозуміти їх як локальні способи вияву певної універсальної тотожності сутності» [1, с. 284]. Тобто, мислителі виходили з поняття світу як чогось єдиного. Тут ми вправі згадати про концепції Емпедокла, Анаксагора, Анаксимена, які ще в V ст. до н. е. описували світову систему як поєднання певних множинних сутностей.

Варто зазначити, що різноманітні концепції світового порядку від епохи Античності до Нового часу не змогли привести до конструктивного вирішення завдань, які визначають теоретичні пошуки дійсності. А тому теоретичне мислення було змушене шукати нові підходи до визначення субстанційної та смислової концепцій світового порядку. Створення категорії «єдине» і «множинне» надало можливість підійти до вирішення цієї проблеми з іншого боку. «Одиничне» означає дискретні характеристики реальності, наявність у ній речей і явищ з їхніми чітко визначеними межами. «Множинність» указує на зв'язок між одиничними об'єктами реальності, які незалежні один від одного й від буття. Отже, метафізика як наука має справу з двома завданнями: по-перше, як саме одне може виявитись через одиничне; по-друге, виявлення способів існування одного (яке розуміється як множинність) разом з існуючими одиничними речами.

Відзначимо, що в історії філософії особливою формою єдності є множинність. У ній мислителі завжди намага-

лись побачити щось значно більше, ніж просте поєднання елементів. Яскравим прикладом цього можуть бути багато численні диспути навколо християнських догм про сутність Трійці.

Щодо категорії множинності, то елеати, наприклад, відкидали саму можливість її існування. Найвідомішим представником елеатської школи був Зенон Елейський, який стверджував, що неможливим є існування ізольованих один від одного окремих тіл, оскільки між будь-якими тілами можна помістити ще одне, навіть безкінечно мале. На противагу цьому, грецькі атомісти Левкіп і Демокрит створили дуалістичну модель світу, яка складається з двох різних сутностей – атомів і порожнечі, що взаємно заперечують один одного. При цьому множинність сприймається як те, що існує спочатку, тобто як первинна субстанція.

Виступаючи проти атомістів, які будували світову систему на розумінні світу як множинності, що складається з різноманітності елементів, Платон наполягав на тому, що фізичні тіла являють собою всього лише окремі фіксовані моменти математичних відношень, які визначають фундаментальну структуру світу як цілого. У своєму діалозі «Парменід», який присвячений проблемі єдиного, мислитель якраз і намагається довести тотожність єдиного в усій його виявах і водночас відносну самостійність його форм і відмінностей. Єдине внутрішньо властиве речам, однак воно тяжіє суперечностями.

Учень Платона – Аристотель – намагався дещо по-іншому підійти до розв'язання цієї проблеми. Він веде мову лише про існування одиничних чуттєво-сприймаючих сутностей. Однак і він теж змушений звертатися до всезагальних способів виявлення загального в частковому (одиничному). Згадаємо, що Аристотель був блискучим логіком свого часу, а тому видові поняття в нього «містилися» в родових, виражаючи тим самим глибший рівень організації світу. Сутності об'єднуються в єдине ціле завдяки мислячому розумові. Суб'єкт і об'єкт як основи світу об'єднуються в судження теж завдяки розуму. Залишилось відповісти на питання: яка природа цього розуму?

Природа божественного розуму визначається Аристотелем у межах релігійно-філософських роздумів, які являють собою спробу зрозуміти сутність Божественного замислу, що міститься в акті творення світу.

У цьому дусі не можемо оминати філософію неоплатонізму, яка є проміжною системою між античною платонівською філософією та раннім християнським світоглядом, який лише починає зароджуватись. Представник неоплатоністичної філософії Плотін поділив Божественну «єдність» на самостійні форми – єдине «в собі» і «єдине для інших». При цьому перша форма єдиного розуміється як неоформлена та первинна, прагне до власної повноти, тоді як друга є процесом власного оформлення, сутністю якої є відмінність у собі множинності власних форм. У такому разі виникла необхідність створити третю й основну форму, яка була б оформленою та досконалою у своїй повноті.

Шлях єдиного і множинного в історії філософії складний. У середньовічній філософії він не раз трансформовався й був пов'язаний із реалізмом і номіналізмом як основними напрямками схоластичної філософії. Приймаючи ідеї Божественного розуму як прообрази тілесних речей (отже, часткових і недосконалих), реалісти виходили з інтелектуальної природи єдиного. Бог єдиний у своїй природі, а тому і його розум не ділиться на окремі елементи. Лише проникаючи в матерію, єдине можна трактувати як окремо існуючий предмет.

Номіналісти, навпаки, виходили з переконання, що єдність світу визначається тим, що Божественна воля зв'язує

окремі тіла і предмети в певну множинність, а універсалії є лише іменами, за допомогою яких люди відрізняють один клас предметів від іншого.

Із цього виходимо на два рівні пізнання – чуттєве сприйняття навколишньої дійсності й абстрактно-формальне. Уявлення про цілісність світу «використовувало» різні підходи – одиничні та множинні, у яких окремо існуючі елементи пов'язані між собою різними властивостями. Це виявилось і у використанні двох різних методів організації людських знань – редукціонізму й холізму.

Редукціонізм базується на розумінні реальності як такої, що ділиться на певні частини. Редукціоністи вважають, що зрозуміти сутність певного предмета чи явища можна лише поділивши його на частини (редукція). Процес пізнання розуміється як постійне накопичення все нових і нових знань про навколишню дійсність, «збільшення маси людських знань, за якого кожен новий елемент просто додається до уже існуючого» [3, с. 290].

Світ як цілісність відображається в холізмі (від грец. *Holos*, тобто цілий). Реальність відображається у формі цілісного погляду на світ. При цьому на кожній новій стадії ціле наділене властивостями, які відсутні в кожній наступній формі, що становить це ціле.

У різні періоди розвитку пізнання холізм і редукціонізм протиставлялись один одному, що свідчить про неоднозначність поглядів на світ як на щось «єдине» і «множинне». Набуття все нового й нового досвіду, пов'язаного з чуттєво-сприймаючими об'єктами, зумовлює нові результати і способи пізнання. Отже, виникає необхідність створення нових норм і правил, що забезпечують ефективний спосіб дослідження діяльності. Це зумовлює певну абсолютизацію категорії «єдність», оскільки саме в ній основи людських знань належать до сфери «надчуттєвого» в найрізноманітніших його значеннях.

Отже, дослідження природи навіть за допомогою конкретно-емпіричних наукових методів пов'язане з метафізичною традицією. Вислів Ньютона «Фізико, бійся метафізики!» був справедливим для цього часу, оскільки в Новому часі зароджувалась потреба в пізнанні надчуттєвого і трансцендентального.

Категорія «єдність», що превалює над категорією множинності, усе більше усвідомлюється як пізнавальний принцип, зумовлений характеристиками швидше інтелекту, аніж природи. Сучасне розуміння тотожності мислення й буття розуміється як вираження структур буття й мови. Знання про властивості навколишнього світу можна здобути завдяки аналізу конструкцій, які описують певну галузь (мова). Діяльність інтелекту виявляється в логічних діях, а тому наукові та релігійні установки збігаються. І вчений, і теолог однаково переконані в тому, що їхнє основне завдання – зрозуміти сутність світу таку, як її сприймають люди (віруючі). Така тенденція існувала в розвитку європейської культури впродовж двох століть – XVII–XIX ст. – і зумовила створення особливої філософської програми. Максимально повно вона відобразилась у філософській системі Гегеля, який намагався в категорію «множинність» звести всі різноманітні форми людського буття.

Відзначимо, що діалектичний метод Гегеля характеризується як панлогічний. Логіка Аристотеля й Гегеля – різна. Однак спільність їх полягає у віднайденні основи людських знань про світ і його організацію не у властивостях предметів, що чуттєво сприймаються людиною, а в діяльності інтелекту. Із цього приводу Б. Ліпський відзначає: «... їх розуміння сутності суперечностей і тієї ролі, яку вони відіграють в структурі знання, – кардинально різні, але їх глибинна переконаність у тому, що єдність світу зумовлена тим, що він є визначення світу думки, змісту, – об'єднує їх» [3, с. 292].

У чому сутність логіки Гегеля та яке її значення для пізнання світу? Мислитель вважає, що суб'єкт і предикат логічного судження є не будь-якими окремими сутностями, що об'єднані логічною зв'язкою «є», а являють собою різні способи вираження одного й того самого змісту. Суб'єкт

визначає предикат, і, навпаки, предикат визначається суб'єктом.

Відзначимо, що в логіці ми маємо справу не з тотожністю подібних форм і не з множинністю елементів, а з їх єдністю, у межах якої протилежності відрізняються один від одного і водночас збігаються. Це також може свідчити про нерозривний зв'язок цих категорій, що виражають різні аспекти цілісності.

Вплив гегелівської філософії на розвиток теоретичної свідомості людства підкреслювався не раз. Саме німецька філософська думка являла собою абсолютизацію сфери інтелекту й пошук нових теоретичних конструкцій, що виражають уявлення про єдність свідомості саме в ній. Подібна тенденція довгий час спостерігалась у природознавстві, за допомогою якого можна було б описати будь-які емпіричні факти. Щоправда, численні спроби реалізувати таку програму не дали позитивного результату, а тому дослідницьку стратегію доводилось не раз змінювати. Однак пошук універсальної теоретичної конструкції, яка повинна однозначно відобразити світову єдність, залишався актуальним. Для цього використовувалась також і мова математики для представлення моделей реальності, яка була розроблена завдяки експериментальним засобам і судженням.

Сучасна наука переважно фіксує те, що стосується засобів формальної мови. Так чуттєве сприйняття відходить на інший план. Природно, що це привертає увагу саме до мовних засобів, які використовують учені у своїй діяльності. Такі засоби передбачають створення «уявної» реальності, що не може реалізуватись в іншій формі, окрім мовленнєвої. Це призводить до створення особливої системи філософських ідей, які приписують статус істинної реальності виключно мовним конструкціям. Усе, що не може бути виражене завдяки мовним засобам, вважається неіснуючим. І, навпаки, навіть суто гіпотетичні сутності можна включити в структуру опису реальності, оскільки ці сутності реалізувалися в певні предметні форми (навіть лінгвістичні), а отже, не можуть розглядатися як елементи виключно суб'єктивного світу окремо взятого індивіда. Об'єктивність усе більше трактується як інтерсуб'єктивність.

Аналітична філософія, яка досліджує лінгвістичні форми та знання про людську реальність, розуміє знання як визначену сукупність елементарних положень, які описують щось, що означає «співбуття». Значення цього терміна кожен автор вправі трактувати по-своєму. Він також приписує подіям реальний чи уявний характер. Зрозуміло, що поза мовою люди не можуть створити жодного знання, тому будь-який опис реальності потребує мовних конструкцій.

Проблема полягає в установленні факторів, що визначають смисл тих текстів, які люди сприймають як знання про світ. Провідну роль у цьому питанні відіграє категорія «єдність». Проте основну роль у розвитку пізнавального досвіду відіграють дві категорії зі збереженням регулятивної функції. Кожного разу з поглибленням пізнавального характеру діяльності посилюється методологічне значення цих категорій. Відзначимо, що використання цих категорій є рівноправним і вони доповнюють одна одну.

Різноманітність доводів щодо розуміння світу свідчить про недостатню усвідомленість цієї проблеми та способів її вирішення. Чому існує світ і чому ми бачимо його саме таким? – ось основне питання та проблема множинності світового порядку. У цьому випадку більш ефективним буде використання поняття «множинність», оскільки саме вона визначає структуру світу. Однак цілісність виникає в результаті зв'язку двох елементів. Сама можливість демонструє нерозривний зв'язок цих категорій, що виражають різні аспекти цілісності, у тому числі суспільства, груп, націй. Це й не дивно, оскільки сьогодні реальність багатьма вченими розглядається як внутрішня сутність усіх предметно представлених процесів і явищ навколишньої дійсності. Подібний підхід найбільше демонструють позитивісти, які відкривають можливість як прихований бік об'єктивного буття від можливості описання цього буття, що визначається

ся інтелектуально-лінгвістичними структурами, що властиві розумовій діяльності людини.

Логічна семантика теж пов'язана з філософським описанням світового порядку. Це поняття на сьогодні розглядається в міждисциплінарному дискурсі. Карнап, наприклад, досить активно використовував ідею «можливих світів» у логічній семантиці. Він розумів під цим поняттям просто деякий клас речень, побудованих у мові так, що кожне речення або стверджує певний факт, або його заперечує. І все ж така позиція пов'язана з прагненням людей створити повну картину навколишнього світу. Цілісність або єдність процесів є потужним регулятором інтелектуальної практики людства.

Ідея «можливих світів» активно виявляється в науці й у наш час. Це зумовлюється самосвідомістю самої науки як об'єкта пізнання, більш детальним обґрунтуванням її методів. Ідея «можливих світів», як уже відзначалось, має міждисциплінарну площину й виходить за межі логіки. Для цього сучасна наука розрізняє внутрішньомовні контексти й ті, які пов'язані з відношенням мовних засобів і внутрішньомовних сутностей. Відзначимо, що й сама логіка намагається вирішити це завдання. З цією метою, наприклад, Карнап уводить різні рівні істинності суджень.

Отже, спостерігається шлях дослідження від замкнутої формальної галузі мисленнєво-мовних процедур до світу предметних дій людини. Мова йде про шлях від семантики до прагматики. Логіка, у свою чергу, орієнтується на інваріантні правила суджень, однак повинна виходити також з практичної ефективності.

З вищенаведеного випливає, що осмислення єдності світу, виявлення його основ виникло в теоретиків минулих століть і триває й до сьогодні, хоча в наш час люди створюють нові моделі дійсності, порядок організації яких значно вищий, аніж це було, наприклад, у середньовічну епоху чи в епоху Нового часу. «Збільшення ступенів пізнання властивостей навколишньої дійсності, – відзначає Б. Ліпський, – призводить до поглиблення розуміння прихованих сторін буття» [3, с. 309].

Однак чи забезпечується пізнання дійсності лише єдністю? Чи має місце в пізнавальному процесі й модальна категорія множинності? Проаналізувавши сучасні досягнення науки, з певністю можемо казати, що множинність реальності використовується в сучасному пізнанні і є основою успішної взаємодії людини та природи. Разом із тим підсилюється методологічне значення однієї з цих категорій. Сучасна практика пізнання також створює нові тенденції цих категорій і їх взаємодію.

Буття людини характеризується різним типом відношень, а її життєвий шлях завжди змушує розібратися у власному бутті. Одним із універсальних та інтегральних способів, завдяки яким людина виражає буття в мові, є свідомість.

Отже, можемо дійти такого висновку: підходи до описання світу, зорієнтовані на використання категорій «єдине» і «множинне», є рівноправними, тобто дві категорії взаємодоповнюють одна одну. Це сприяє необхідності створення єдиної соціальної системи, яку неможливо створити без діалектичного та метафізичного методів пізнання. Усе це відображається не лише в пізнанні буття як онтологічної категорії, а й виявляється в соціумі, певних суспільних групах тощо.

Література

1. Мондін Б. Онтологія і метафізика / Б. Мондін. – Жовква: Місіонер, 2010. – 284 с.
2. Жильсон Э. Философия в средние века: от истоков патристики до конца XIV века / Э. Жильсон. – М.: Республика, 2004. – 678 с.
3. Липский Б. И. Метафизика: [учебное пособие] / Б.И. Липский, В.В. Маркова, Ю.Н. Солонина. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. – 563 с.
4. Майоров Г.П. Формирование средневековой философии / Г. Майоров. – М., 1979. – 560 с.
5. Альвіра Т. Метафізика / Т. Альвіра, Л. Клявель. – Львів, 2002. – 264 с.

Анотація

Скрицька Н. В. «Єдність» і «множинність» як категорії метафізики. – Стаття.

У статті розглядаються метафізичні категорії «єдність» і «множинність», які є основою формування двох філософських методів пізнання – метафізичного та діалектичного, а також процес їх формування в історії філософської думки, від часів античності й до сучасної філософії. Ці дві категорії взаємодоповнюють одна одну, мають дисциплінарну площину та пов'язані з пізнанням дійсності. Їх цілісність і єдність є основою інтелектуальної практики людства. У сучасній філософії єдність і множинність досліджуються аналітичною філософією, адже пізнання навколишнього світу без мовної комунікації неможливо. Тотожність мислення й буття розуміється як вираження структур буття й мови. Хоча пошук універсальної теоретичної конструкції щодо пізнання навколишньої дійсності був актуальним упродовж усієї історії філософії, разом із тим має значення методологія категорій «єдність» і «множинність» – діалектичний і метафізичний методи пізнання. Особливість цих методів передбачає одиничний і множинний підходи сприйняття дійсності.

Ключові слова: єдність, множинність, метафізика, категорії метафізики, метод, буття, діалектика, аналітична філософія, семантика, пізнання.

Аннотация

Скрицкая Н. В. «Единство» и «множественность» как категории метафизики. – Статья.

Статья рассматривает метафизические категории «единство» и «множественность», которые являются основой формирования двух философских методов познания – метафизического и диалектического, а также процесс их формирования в истории философской мысли, начиная с Античности и заканчивая современной философией. Эти две категории дополняют друг друга, имеют междисциплинарную плоскость и связаны с познанием действительности. Их целостность и единство являются основой интеллектуальной практики человечества. В современной науке единство и множественность исследуются аналитической философией, ведь познание окружающего мира без языковой коммуникации невозможно. Единство мышления и бытия понимается как выражение структур бытия и языка. Хотя поиск универсальной теоретической конструкции относительно познания окружающей действительности был актуальным в течение всей истории философии, вместе с тем имеет значение методология категорий «единство» и «множественность» – диалектический и методологический методы познания. Особенность данных методов предусматривает единичные и множественные подходы восприятия действительности.

Ключевые слова: единство, множественность, метафизика, категории метафизики, метод, бытие, диалектика, аналитическая философия, семантика, познание.

Summary

Skrytska N. V. “Singular” and “plural” as the categories of metaphysics. – Article.

An article considers metaphysical categories “singular” and “plural” which are the basis of formation of two methods of cognition – metaphysical and dialectical. It is also determined a process of formation in the history of philosophical thought from Antiquity to modern philosophy. These two categories complement each other with an interdisciplinary plane and associated with understanding reality. Their integrity and unity is the basis of human intellectual practices. Unity and multiplicity are studied by analytical philosophy in modern science because knowledge of the world without verbal communication is not possible. Although the search universal knowledge about the theoretical construct of reality has been important throughout the history of philosophy. However, this methodology is important categories – dialectical and metaphysical methods of cognition. The peculiarity of these methods involves multiple approaches and individual perception of reality.

Key words: singular, plural, metaphysics, categories of metaphysics, method, being, dialectics, analytical philosophy, semantics, cognition.